

झेंडू

प्रस्तावना

झेंडू हे फक्त राज्यात नव्हे तर संपूर्ण देशात महत्वाचे फुलपिक आहे. या फुलांचा उपयोग फुलांच्या माळा करणे, व्यासपीठ सजविणे यासाठी मोठ्या प्रमाणावर केला जातो. याशिवाय निरनिराळ्या पुष्परचनेमध्ये, बगीच्यामध्ये रस्त्यालगत, तसेच कुंड्यांमध्ये लागवड केली जाते. झेंडूचे पीक राज्यात तिन्ही हंगामात घेतले जाते व त्यास मोठ्या प्रमाणावर मागणी असते. झेंडूचा उपयोग मुख्यत्वे करून सुट्या फुलांसाठीच केला जातो.

जमीन व हवामान

झेंडू हे मुख्यत्वे थंड हवामानाचे पिक आहे. थंड हवामानात झेंडूची वाढ व फुलांचा दर्जा चांगला असतो. वातावरणाच्या परिस्थितीनुसार झेंडूची लागवड पावसाळी, हिवाळी व उन्हाळी या तीनही हंगामात केली जाते. आफ्रिकन झेंडूची लागवड फेब्रुवारीच्या पहिल्या आठवड्यानंतर व जुलैच्या पहिल्या आठवड्यापूर्वी केल्यास उत्पादनावर व फुलांच्या दर्जावर चांगला परिणाम होतो. त्यामुळे जुलै च्या पहिल्या आठवड्यापासून फेब्रुवारीच्या पहिल्या आठवड्यापर्यंत १५ दिवसांच्या अंतराने लागवड केल्यास ऑक्टोबर ते एप्रिल या कालावधीत भरपूर व दर्जेदार उत्पादन मिळते. परंतु सर्वात जास्त उत्पादन सप्टेंबर मध्ये लागवड केलेल्या झेंडूपासून मिळते.

झेंडूची लागवड निरनिराळ्या प्रकारच्या जमिनीत करता येते. झेंडूसाठी सुपिक, पाणी धरून ठेवणारी परंतु पाण्याचा योग्य निचरा होणारी जमीन चांगली मानवते. ज्या जमिनीचा सामू ७.० ते ७.६ इतका आहे त्या जमिनीत झेंडूचे पिक चांगले येते. झेंडू या पिकास भरपूर सूर्यप्रकाश आवश्यक आहे. सावलीमध्ये झाडांची वाढ चांगली होते परंतु फुले येत नाहीत.

जाती

अ) आफ्रिकन झेंडू:- या प्रकारातील झेंडूची झुडपे उंच वाढतात. झुडुप काटक असते. पावसाळी हंगामात झुडपे १०० सें.मी. ते १५० सें.मी. पर्यंत उंच वाढतात. फुलांचा रंग पिवळा, फिकट पिवळा, नारंगी असतो. या प्रकारामध्ये पुढीलप्रमाणे जातींचा समावेश होतो. जायंट डबल, आफ्रिकन यलो, ऑरेंज, अर्ली यलो, अर्ली ऑरेंज, गियाना गोल्ड, क्रॅकर जॅक, ऑरेंज ट्रेझन्ट, बंगलोर लोकल, दिशी सनशाईन, आफ्रिकन टॉल डबल, मिक्सड, यलो सुप्रीम, हवाई, स्पॅन गोल्ड, अलास्का, इत्यादी

ब) फ्रेंच झेंडू:- या प्रकारातील झेंडूची झुडपे उंचीला कमी असतात व झुडूपासारखी वाढतात. झुडूपांची उंची ३० ते ४० सें.मी. असते. फुलांचा आकार लहान मध्यम असून अनेक रंगाची फुले असतात. या प्रकारातील जाती कुंडीत, बागेत, रस्त्याच्या दुतर्फा, तसेच फुलांचा गालिचा तयार करण्यासाठी, हिरवळीच्या कडा सुशोभीकरणासाठी लावतात. या प्रकारामध्ये पुढीलप्रमाणे जातींचा समावेश होतो. यलो बॉय, हारमोनी बॉय, लिटल डेव्हील, बायकलर, बटर स्कोच, स्प्रे, लेमन ड्वॉर्फ यलो, रेडमारिटा, हारमोनी, रॉयल बॅंगाल, क्विन, सोफिया, इत्यादी.

सुधारित व संकरित जाती

१) पुसा नारंगी, (क्रॅकर जॅक जर गोल्डन जुबिली):- या जातीस लागवडीनंतर १२३-१३६ दिवसानंतर फुले येतात. झुडुप ७३ सें.मी. उंच वाढते व वाढ देखील जोमदार असते. फुले नारंगी रंगाची व ७ ते ८ सें.मी. व्यासाची असतात. हेक्टरी उत्पादन ३५ मे. टन/हेक्टर या प्रमाणे येते.

२) पुसा बसंती (गोल्डन यलो जरसन जायंट) :- या जातीस १३५ ते १४५ दिवसात फुले येतात. झुडुप ५९ सें.मी. उंच व जोमदार वाढते. फुले पिवळ्या रंगाची असून ६ ते ९ सें.मी. व्यासाची असतात. प्रत्येक झुडुप सरासरी ५८ फुले देते. कुंड्यात लागवड करण्यासाठी ही जात जास्त योग्य आहे.

३) एम.डी.यू.१:- झुडुपे मध्यम उंचीची असतात. उंची ६५ सें.मी. पर्यंत वाढते. या झुडुपास सरासरी ९७ फुले येतात व ४१ ते ४५ मे.टन प्रति हेक्टर याप्रमाणे उत्तपादन येते. फुलांचा रंग नारंगी असतो व ७ सें.मी. व्यासाची असतात.

लागवड पूर्व तयारी

लागवडीपूर्व जमिनीची २ ते ३ वेळा खोलवर नांगरट २ ते ३ वेळा फणणी करून धसकटे व हरळीच्या काशा वेचून जमीन स्वच्छ व भुसभुशीत करावी. त्यानंतर हेक्टरी २५ ते ३० टन चांगले कुजलेले शेणखत मिसळून ५० किलो नत्र, २०० किलो स्फूरद व २०० किलो पालाश लागवडीपूर्वीच जमिनीत पूर्णपणे मिसळून घ्यावे. व नंतर ६० सें.मी. अंतरावर सरी वरंबे तयार करून घ्यावेत व त्यानंतर सर्यासची नाके तोडून पाणी पुरवठ्याच्या सोईप्रमाणे वाफे करून घ्यावेत.

लागवड

झेंडूची लागवड करताना ६० सें.मी.अंतरावर घेतलेल्या सरीच्या मध्यभागी ३० सें.मी. इतके दोन रोपांमधील अंतर ठेवून लागवड करावी. ६० जर ३० सें.मी. अंतरावर लागवड केल्यास हेक्टरी ४०,००० रोपे लागतात. लागवड करताना भरपूर पाण्यामध्ये व सायंकाळी ४ नंतर लागवड करावी. म्हणजे रोपांची मर होत नाही.

आंतरमशागत

लागवडीनंतर १५ दिवसांनी पहिली खुरपणी करावी. त्यावेळी नत्र खताचा दुसरा हप्ता ५० किलो प्रति हेक्टर याप्रमाणात द्यावा. लागवड केलेला वरंबा फोडून दुस-या वरंब्यास माती लावावी व झाड मध्यभागी घ्यावे. त्याचवेळी रोपाचा शेंडा खुडावा म्हणजे झेंडूच्या रोपास भरपूर फांचा फुटतात व उत्तपादन चांगले येते.

खते

आफ्रिकन व फ्रेंच जातींसाठी शेणखत २५ ते ३० मे.टन प्रति हेक्टर याप्रमाणे तसेच १०० किलो नत्र, २०० किलो स्फूरद व २०० किलो पालाश याप्रमाणे खते द्यावी. संकरित जातींची लागवड करावयाची असल्यास प्रति हेक्टर नत्र २५० किलो, स्फूरद- ४०० किलो, पालाश- ४०० किलो याप्रमाणे लागवडीपूर्वीच जमिनीत पूर्णपणे मिसळून खते द्यावीत.

रोपवाटिका

रोपवाटिका करण्यापूर्वी ३मी जर १ मी या आकारमानाचे व २० सें.मी. उंचीचे २० गादीवाफे करावेत. त्यामध्ये प्रत्येक वाफ्यात १९:१९:१९ हे ५० ग्रॅम (रासायनिक खत) व ८ ते १० किलो चाळलेले शेणखत मिसळावे. त्यात ५ ग्रॅम प्रति चौ.मी. याप्रमाणे फोरेट मिसळून घ्यावे. १० सें.मी. अंतरावर दक्षिण- उत्तर ओळी खुरप्याच्या सहाय्याने ०.५ सें.मी. खोल करून घ्याव्यात व त्यामध्ये दोन बियाण्यातील अंतर १ इंच ठेवून बियाणे पेटावे. हे बियाणे वस्त्रगाळ केलेली माती, शेणखत व वाळू यांचे २:१:१ याप्रमाणे मिश्रण करून

या मिश्रणाने बी झाकून टाकावे. त्यावर रोज सकाळी व सांयकाळी पाण्याचा फवारा मारावा व बियाणे उगवेपर्यंत गादी वाफे, गवत पालापाचोळा किंवा पाने टाकून झाकून घ्यावे. वाफे नेहमी ओलसर म्हणजे वापसा अवस्थेत ठेवावीत. त्यापेक्षा जास्त पाणी देखील होऊ देऊ नये, किंवा पाणी कमी देखील पडू देऊ नये. रोपे तयार झाल्यानंतर मुळांसहीत काढावीत. वाफे वापसा अवस्थेत असतानाच रोपे काढावीत. बियाणे पेरणीपासून २५ ते ३० दिवसात रोपे लागवडीस तयार होतात.

पीक संरक्षण (रोपवाटिका)

सुदृढ रोपे मिळण्यासाठी वाफ्यावरील रोपांवर उगवणीनंतर एक आठवड्याने कार्बन डेझिम २० ग्रॅम किंवा कॅपटाप २० ग्रॅम प्रति १० लिटर पाणी याप्रमाणे फवारणी करावी. त्याचप्रमाणे आंतरप्रवाही किटकनाशके व बुरशीनाशके यांच्या आठ दिवसांच्या अंतराने ३ ते ४ फवारण्या घ्यावात.

पाणी

हंगामात झेंडूचे पीक घेतले असल्यास पावसाचा ताण पडल्यास १-२ वेळा १० ते १५ दिवसांच्या अंतराने पाणी द्यावे. हिवाळी हंगामातील पिकासाठी ८ ते १० दिवसांच्या अंतराने पाणी द्यावे व उन्हाळी हंगामासाठी ५ ते ७ दिवसांनी पाणी द्यावे. कळया लागल्यापासून फुलांची काढणी होईपर्यंत पिकास पाण्याचा ताण पडू देऊ नये.

पीक संरक्षण

झेंडू या पिकावर मावा, तुडतुडे, पांढरी माशी, लाल कोळी, नाग अळी, अळी, कटवर्म या किडींचा व करपा, मर या रोगांचा प्रादुर्भाव दिसून येतो. त्यासाठी पुढीलपैकी कोणतेही एक किटकनाशक/बुरशीनाशक फवारावे. फवारणी करताना प्रत्येक फवारणीमध्ये ५ मिली प्रति १० लिटर पाणी या प्रमाणात स्टिकर्स मिसळावे.

अ.क्र.	किटकनाशक/बुरशीनाशक	पाण्यातील प्रमाण प्रति १० लिटर	किडी/रोग
१	डायमॅथोएट ३०% प्रवाही मोनोक्रोटोफॉस ३६% प्रवाही	२० मिली	मावा, तुडतुडे, पांढरी माशी
२	डायकोफॉल १८.५% ई.सी. (केलथेन) गंधक ८०% पाण्यात विरघळणारी पावडर	२० मिली/लि १५ ग्रॅम	लाल कोळी
३	क्लोरोपायरीफॉस २०% प्रवाही होस्टॅंथिऑन	१५ मिली २ मिली	नागअळी
४.	क्विनॉलफॉस २५% प्रवाही पॉलीट्रीन	२० मिली १५मिली	अळी
५.	क्लोरोथॅलोनिल डायथेनएम-४५	१५ ग्रॅम २० ग्रॅम	करपा

उत्पादन

झेंडूच्या फुलांचे हेक्टरी १२ ते १५ टन उत्पादन मिळते. संकरित जातींची लागवड केल्यास प्रति हेक्टरी १८ ते २० टन उत्पादन मिळते.

हे लक्षात ठेवा

- * बाजारपेठेत सतत फुलांचा पुरवठा होण्यासाठी १५ दिवसांच्या अंतराने लागवड करा.
- * रोपे तयार करताना जास्त काळजी घ्या. सुदृढ रोपांचीच लागवडीसाठी निवड करा.
- * ज्या जमिनीत सुतकृमींचा प्रादुर्भाव जास्त आहे, त्या ठिकाणी झेंडूंची लागवड करा.
- * पानथळ जमिनीत झेंडूंची लागवड करू नका.